

Салата О.О.,

*завідувач кафедри історії України
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор історичних наук*

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Автор розглядає роль людського фактору у гарантуванні національної безпеки України, у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики будь-якої держави, а також загального іміджу нації. Показано процес самоідентифікації народу та причини міжнаціональних конфліктів.

Ключові слова: людський фактор, самоідентифікація, міжнаціональні конфлікти, сепаратизм, політична еліта.

The author examines the role of human factor in ensuring national security of Ukraine, in development of national and foreign policy of any state as well as general image of the nation. It is described the process of identification of people and reasons of ethnic conflict.

Key words: human factor, self-identity, ethnic conflicts, separatism, political elite.

Безпека — необхідна умова подальшого розвитку цивілізації. Однак ми бачимо, що і в ХХІ ст. зберігаються традиційні загрози і небезпеки, виникають нові. Посилюються соціальні суперечності, зростає уразливість міських інфраструктур до ударів стихії, енергетичних катастроф, актів тероризму. Все більше турбують світову громадськість інфекційні захворювання. Перед людством гостро постають питання: «Що відбувається з нашою безпекою?», «Як створити нові, більш ефективні системи та технології управління нею?», «До рішення яких критичних, вузлових завдань слід насамперед докласти зусиль?»

Людина прямо чи опосередковано включена у складноорганізовану систему різноманітних соціальних відносин і виконує в них активно-творчу, пасивно-споглядальну, не рідко руйнівну роль. Її життєдіяльність пов'язана з різними сферами суспільного життя — економічною, соціальною, політичною, військовою, культурною, інформаційною та ін. Кожна з них по-своєму проявляється у діяльності людей залежно від її масштабів, місцезнаходження

особи та умов функціонування. Діяльність людини, у свою чергу, певним чином впливає на ту чи іншу сферу суспільного життя. Саме цим зумовлене виникнення глобальних проблем.

Глобального масштабу набувають сьогодні і небезпеки в інформаційній сфері, які проявляються у прагненні низки країн домінувати у світовому інформаційному просторі, а також у розробці концепції інформаційних воєн. Інформаційні системи таких країн здатні здійснювати інформаційну агресію: впроваджувати віруси у комп'ютерні програми, виводити з ладу різні системи управління, комп'ютерні мережі та ін., а також впливати на психофізіологічний і емоційний стан людей. Для цієї ж мети може використовуватися світова інформаційна система Інтернет.

Аналіз ролі людського фактору у формуванні національної безпеки України показує, що система «людина — соціальна сфера, людина — світ» являє собою складну взаємодію, і для формування ефективної системи колективної безпеки як в Україні, так і в світі загалом необхідне урахування всіх елементів цієї системи.

У даному контексті маємо надзвичайно складну ситуацію, коли, зокрема, українські політики, чи то не усвідомлюючи наслідків власних дій, чи йдучи на планомірні ризики і жертви власного народу, вчиняють такі дії, які наражають кожного громадянина нашої країни та державу загалом на великі загрози як зсередини країни, так і ззовні.

На сучасному етапі людство стоїть перед можливістю самознищення. Для відвернення катастрофи необхідна розробка і реалізація загальнопланетної стратегії збереження досягнень цивілізації і входження суспільства у нову епоху розвитку — в епоху ноосфери, коли людство дістане можливість розумно розпоряджатися своєю могутністю з метою гармонійного розвитку всіх соціальних формацій. Мабуть, це буде болісний і нешвидкий процес формування нових принципів погодження дій і поведінки людей, іншої моральності, докорінної перебудови всього буття людини, зміни стандартів та ідеалів.

Адже сьогодні у багатьох народів відбувається процес самоідентифікації. Цей позитивний, на перший погляд, процес несе також негативні наслідки. Ідентифікація водночас стає причиною міжнаціональних конфліктів, які нерідко переростають у війни світового масштабу. Позитивне завершення процесу можливе лише за

умови розуміння кожним народом та людиною зокрема того, що ми насамперед люди, громадяни світу, і тільки від нас залежить світова безпека.

Сьогодні досить поширеним стало таке явище, як сепаратизм. Він потенційно присутній у будь-якому державному утворенні. Сепаратизм активізується у певних умовах, під впливом різних груп факторів, пов'язаних із політичною та соціокультурною трансформацією суспільства, істотним ослабленням або посиленням центральної влади. У цілому сепаратизм як прагнення деяких регіонів держави до відокремлення, набуття більшої політичної самостійності, суверенітету є проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують ту чи іншу частину суспільства в переломні моменти розвитку.

За підрахунками міжнародних організацій, у світі сьогодні існує понад 50 основних вогнищ сепаратизму, що охоплюють територію в 12,7 мільйона квадратних кілометрів з населенням у 220 мільйонів осіб. Враховуючи те, що сепаратистські рухи активізуються тоді, коли загальне соціально-економічне становище в країні різко погіршується і (або) коли настає політична нестабільність, жодна з країн не гарантована від загрози сепаратизму, включаючи високорозвинені й багаті.

Потенціал сепаратизму залежить передусім від потужності регіональної спільноти, у середовищі якої поширюються чи можуть поширюватися сепаратистські настрої. Йдеться як про її чисельність, так і про привабливість відповідної ідентичності, наявність спільних інтересів, відмінних від інтересів решти населення країни, існування помітних мовних, культурних, конфесійних особливостей, зумовлених історією регіону. Досить часто формуванню такої спільноти сприяє існування тих чи інших географічних бар'єрів, що ускладнюють комунікації всередині держави (водні перешкоди, гори тощо), як приклад — проблема Криму в Україні.

Нарешті важливим чинником активізації сепаратистських практик є наявність зовнішніх союзників сепаратистів та їх відносна сила порівняно з державою, де існує сепаратистський рух. Зовнішні союзники здатні стати джерелом ресурсів, надавати політичну та інформаційну підтримку, здійснювати дипломатичний, економічний чи навіть військовий тиск на користь сепаратистів. Саме по собі існування регіональних спільнот із вираженою ідентичністю не ста-

новить загрози територіальній цілісності держави. Реальною такою загрозою стає тоді, коли ідею відокремлення починає підтримувати регіональна еліта, принаймні її суттєва частина. Крім цих основних факторів у кожній країні існують свої специфічні, характерні тільки для даного суспільства чинники активізації сепаратистських рухів.

В Україні виникнення сепаратизму спричиняють такі чинники:

— історичний — тривале перебування окремих частин нинішньої державної території у складі інших держав, де сформувалася особлива регіональна ідентичність. Лише напередодні Другої світової війни і за її результатами Україні у складі СРСР були повернуті землі загальною площею понад 150 тисяч квадратних кілометрів, тобто чверть нинішньої державної території;

— релігійний — ідеться не стільки про глобальне розмежування конфесій по лінії існування домінуючих у країні двох віросповідань, відтак і церков — православної і греко-католицької, скільки про їхню прихильність до тієї чи іншої сторони у проявах регіонального сепаратизму, тобто локальне поєднання в окремих регіонах етнічного і релігійного чинників, що значно посилює регіоналістські практики;

— етнічний — більш зросійщена південно-східна частина країни і більш українська північно-західна;

— економічний — існування значного розриву в рівнях соціального та економічного розвитку між окремими регіонами, який стимулює незадоволеність багатших територій несправедливим, з їхньої точки зору, розподілом національного доходу держави. У випадку України це такі регіони: більш промисловий і залежний від постачання сировини з Росії з переважанням важкої промисловості, машинобудування та енергетики, військового виробництва лівобережний та більш аграрний правобережний;

— незавершеність процесу становлення статусу та компетенції центральних органів державної влади (парламент, президентські структури, Кабінет Міністрів). Як наслідок — стихійна, спонтанна регіоналізація функцій державного управління та прийняття рішень у соціально-економічній сфері;

— низький рівень внутрішнього кооперування виробництва окремих територій в межах України на тлі переважно односторонньої зовнішньої спрямованості господарських зв'язків, особливо Сходу та Півдня України на Росію;

— більш урбанізована південно-східна частина країни з більшою чисельністю населення порівняно з північно-західною. У південно-східній частині розташовані досить великі індустріальні центри, такі як Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Одеса, яких немає у північно-західній;

— різновекторність ціннісних та геополітичних орієнтацій населення. Так, якщо Південний Схід та Південь України спрямовані більше до Росії, то Захід та Північний Захід ближчі до Польщі, Угорщини, Словаччини;

— мовна своєрідність регіонів. У західних, північних і центральних регіонах України переважає українська мова, східних та в Криму — російська.

Аналіз сепаратистських практик в Україні за роки її історії дає підстави стверджувати, що важливими причинами цього явища є небажання еліти консолідуватися і нерозуміння населенням України загрози сепаратизму загалом. Вони не є наслідком діяльності потужних регіональних рухів чи організацій, які спираються на суттєву підтримку населення.

Кожен громадянин України і будь-якої іншої держави повинен чітко розуміти, що сепаратистські процеси порушують механізм функціонування політичної системи, падає легітимність центральної влади, загальнодержавна політика переживає кризу. Сепаратизм, створюючи загрозу державному суверенітету, підриває територіальну цілісність, порушує принципи геополітичної безпеки держави, знижує її міжнародний престиж тощо.

У цьому контексті поряд з іншими необхідними заходами нагальною залишається потреба загальнонаціонального діалогу задля зміцнення соборності Української держави, подолання тенденції жорсткої конкуренції ідентичностей громадян. Слабкість національної ідентичності призводить до появи тяжіння у представників етнічних груп, що компактно проживають у прикордонних регіонах України, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а у багатьох суміжних держав — спокуси розробки сценаріїв «захисту» «своїх співвітчизників» на території України.